

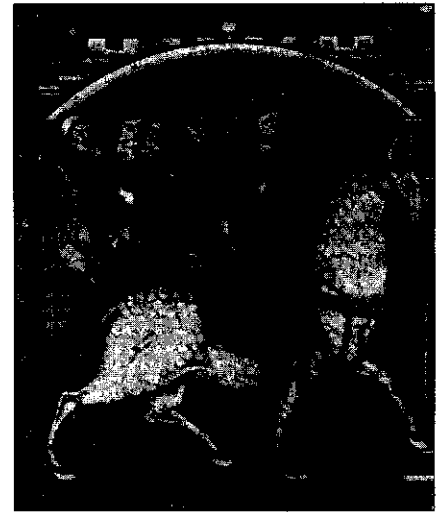
کتاب مقدس سن لویی در اصفهان و ارزش تاریخی آن

● محسن جعفری مذهب

با سقوط نیقیه در سال ۱۰۹۲ م / ۴۸۵ هـ ق به دست سلجوقیان، امپراتوری ارتدکس رُم شرقی پایان عمر خود را می‌دید و به ناچار از غربیان کاتولیک مذهب یاری خواست. پاپ اوربانوس دوم در ۲۷ نوامبر ۱۰۹۵ م / ۲۶ ذی‌قعدة ۴۸۸ هـ ق در شورای کلرمون فرمان جهاد سراسری علیه مسلمانان و به قصد آزادسازی بیت‌المقدس را صادر کرد. و این آغاز جنگ‌های صلیبی بود.

نخستین حرکت صلیبی در ماه اوت ۱۰۹۶ م / شعبان ۴۹۸ هـ ق از فرانسه آغاز شده و پس از پیوستن دیگر نیروها بدان، شهر نیقیه در ۱۹ ژوئن ۱۰۹۷ م / ۶ رجب ۴۹۰ هـ ق، انطاکیه در ۳ ژوئن ۱۰۹۸ م / ۲۹ جمادی‌الآخر ۴۹۱ هـ ق، ایسا (ژها) در ۱۰ مارس ۱۰۹۸ م / ۳ ربیع‌الآخر ۴۹۱ هـ ق و بیت‌المقدس در ۱۵ ژوئیه ۱۰۹۹ م / ۶ رمضان ۴۹۳ هـ ق به دست صلیبیان افتاد و چهار حکومت صلیبی در بیت‌المقدس، طرابلس، ایسا و انطاکیه تأسیس شد.

مقاومت‌ها و ضد حمله‌های بی‌سازمان مسلمانان، گهگاه حکومت‌های صلیبی را به خطر می‌انداخت. با سقوط هر کدام از شهرهای متصرفی صلیبیان توسط مسلمانان، جنگ صلیبی دیگری آغاز می‌شد. مثلاً با سقوط ایسا (ژها) در ۲۴ دسامبر ۱۱۴۴ م / ۲۵ رجب ۵۳۹ هـ ق پاپ یوژینوس سوم فرمان دومین جنگ صلیبی (۱) دسامبر ۱۱۴۵ م / ۱۲ جمادی‌الآخر ۵۴۰ هـ ق، با سقوط بیت‌المقدس در ۱۲ اکتبر ۱۱۸۷ م / ۲۷ رجب ۵۸۳ هـ ق به دست صلاح‌الدین ایوبی، پاپ گرگوری هشتم فرمان سومین جنگ صلیبی (۲۹ اکتبر ۱۱۸۷ م / ۲۴ شعبان ۵۸۳ هـ ق) پاپ اینوست سوم فرمان چهارمین (اوت ۱۱۹۸ م / شوال ۵۹۵ هـ ق) و پنجمین جنگ صلیبی (آوریل ۱۲۱۳ م / ذی‌قعدة ۶۰۹ هـ ق)، و با تصرف مجدد بیت‌المقدس به دست مسلمانان در ۲۳ اوت ۱۲۴۴ م / ۱۷ ربیع‌الاول ۶۴۲ هـ ق پاپ اینوست چهارم فرمان هفتمین جنگ صلیبی (ژوئن ۱۲۴۵ م / محرم ۶۴۳ هـ ق) را صادر کردند.^۱

◀ لویی نهم در سال ۱۲۷۰ م / ۶۶۸ هـ ق در خلال جنگ‌های صلیبی، در تونس درگذشت. در ۱۲۹۷ م / ۶۹۶ هـ ق پاپ بونیفاس هشتم او را تقدیس نمود و به لویی قدیس (سنت لویی) ملقب ساخت.

با یورش مغولان به سرزمین‌های اسلامی، فرصت مناسبی به دست اروپاییان افتاد تا مجدداً بخت خود را در فتح بیت‌المقدس به آزمایش بگذارند. شایعه حضور ملک یوحنا (پرستر جان) و نوه‌اش ملک داوود در میان اقوام آسیای مرکزی، که از سده‌های پیش در اروپا رواج یافته بود، امید یافتن متحدی از شرق سرزمین‌های اسلامی بر علیه مسلمانان را نوید می‌داد.

در همین زمان، بیت‌المقدس که طی پیمان ۱۸ فوریه ۱۲۲۹ م / ۲۲ ربیع‌الاول ۶۲۶ هـ ق به مسیحیان سپرده شده بود در ۲۳ اوت ۱۲۴۴ م / ۱۷ ربیع‌الاول ۶۴۲ هـ ق به دست سربازان مزدبگیر خوارزمی افتاد. زمانی که پاپ اینوست چهارم در شورای لیون (ژوئن ۱۲۴۵ م / محرم ۶۴۳ هـ ق) خواستار تلاشی دیگر جهت بازپس‌گیری بیت‌المقدس شد، لویی نهم از خواسته او حمایت کرد. او که در سال ۱۲۴۳ م / ۶۴۱ هـ ق مبتلا به مالاریا شده بود نذر داشت که در صورت بهبودی، خود را وقف مسیح و صلیب کند.

لویی نهم سه سال بعد (اوت ۱۲۴۸ م / ربیع‌الآخر ۶۴۶ هـ ق) حکومت را به مادرش بلانشه دوکاستیل سپرد و خود به همراه همسر، برادران و سی و پنج هزار سپاهی راهی شرق شد. در ماه سپتامبر همان سال (جمادی‌الاول ۶۴۶ هـ ق) صلیبیان در قبرس بودند و خود را آماده می‌کردند. این سپاه در ماه مه ۱۲۴۹ م / محرم ۶۴۷ هـ ق به همراه یکصد و بیست کشتی کوچک و بزرگ عازم مصر شده و در ۶ ژوئن / ۲۲ صفر دمیاط را گرفته عازم قاهره شد. در همین زمان الملك الصالح ایوب مرد. صلیبیان قصد شهر منصوره کردند. مصریان با به تخت نشانیدن پسر الملك الصالح بنام توران شاه آماده مقاومت شده و در ۸ فوریه ۱۲۵۰ م / ۴ ذی‌قعدة ۶۴۷ صلیبیان را در منصوره شکست داده به دمیاط عقب راندند و با سقوط دمیاط در ۷ آوریل ۱۲۵۰ م / ۳ محرم ۶۴۸ هـ ق صلیبیان شکست خورده و اکثر آکشته یا اسیر شدند.^۲ لویی و همسرش نیز اسیر شده و همسرش در اسارت پسری برای او به دنیا آورد. لویی نهم پس از پرداخت خون‌بهای سنگین^۳ در ۶ مه ۱۲۵۰ م / ۲ صفر ۶۴۸ هـ ق آزاد و به عکارفت.

لویی در سال ۱۲۷۰ م / ۶۶۸ هـ ق به فکر جنگ صلیبی تازه‌ای افتاد و این بار به تونس یورش برد اما در اوت همان سال / ذی‌حجه ۶۶۸ هـ ق در همانجا به مرض دیسانتری مرد. او هرچند نتوانست بیت‌المقدس را ببیند اما توانست از زیارت آزاد آن شهر برای مسیحیان خاطر جمع گردد. در ۱۱ اوت ۱۲۹۷ م / ۱۹ شوال ۶۹۶ هـ ق پاپ بونیفاس هشتم او را تقدیس نموده به لویی قدیس (سنت لویی) ملقب نمود.

سن لویی در طی اسارت خود در مصر با کتابخانه‌های مسلمانان آشنا شد. در خود اروپا نیز هیچ کس به اندازه سن لویی به کتاب و هنر توجه نداشت. زهد و تقوای او به خوبی در کتاب‌های باقی مانده از این عهد منعکس شده و سبک سن لویی نشانده روح فرانسوی گوتیک این دوران است. او هنرمندان معاصر خود را مورد حمایت قرار می‌داد و خریدار آثار آنان بود. کتابخانه او نیز در اروپا مشهور بود. او آثار مهمی از نوشته‌های پدران کلیسا را گردآورده و آنان را برای مطالعه به امانت می‌داد. در کتابخانه پیربونت مورگان مینیاتوری وجود دارد که او و

مادرش را بر تخت نشسته نشان می دهد و دوراهب در پای تخت نشسته کتابی را تهیه می کنند. او خود مزامیر را به صدایی خوش می خواند.

شاید پس از بازگشت از اسارت در مصر بود که سن لویی هنرمندانی را گردآورد تا نسخه ای مصور از کتاب مقدس برای او تهیه کنند. کتاب از داستان پیدایش آغاز و تا پادشاهی داوود ادامه می یابد. از آنجا که جنگ صلیبی و فتح بیت المقدس اساس آرزوها و امیال سن لویی را تشکیل می داد، هنرمندان وادار شدند تا برای تشویق مسیحیان به جنگ صلیبی، لباس ها و سلاح های سده ۱۳ م / ۷ ه ق را به تن شخصیت های تاریخی کتاب مقدس کنند. بیننده خود لویی نهم را در جنگ و پیروزی می بیند. این کتاب مقدس، نماینده آشکار افکار صلیبیان است (به مشخصات ظاهری این کتاب سپس پرداخته خواهد شد).

از ظاهر کتاب بر می آید که این نسخه از ابتدا به صورت مصور تهیه شده است. حدود سال ۱۳۰۰ م / ۷۰۰ ه ق متن لاتین به طور خلاصه در حاشیه نوشته شد. طرح و رنگ حروف بزرگ آغاز متن نشان می دهد که به دست یک ناپلی تهیه شده و شاید در آن زمان کتاب به عنوان هدیه یا میراث در ناپل بود. می دانیم که در این زمان ها، شارل چهارم لویی نهم حاکم ناپل بود. تا حدود ۳۰۰ سال بعد از این کتاب خبری نداریم.

در زمان شاه عباس صفوی (حک ۹۵۸ - ۱۰۳۸ ه ق) مناسبات ایران و اروپا وارد مرحله ای جدید شد. هر دو طرف در صدد اتحاد با دیگری علیه دشمن مشترک یعنی دولت عثمانی بودند. در سال ۱۶۰۰ م / ۱۰۰۹ ه ق سر آنتونی شرلی از سوی شاه عباس به اروپا رفت و نامه هایی برای پاپ و شاهان اروپا در ضرورت اتحاد علیه ترکان عثمانی ارسال داشت. پاپ پنجم در سال ۱۶۰۴ م / ۱۰۱۳ ه ق سه کشیش کاتولیک به نام های پل سیمون، ژان تادئوس، و ویاست را به همراه نامه ای به ایران گسیل داشت در نامه پاپ آمده بود:

«علیحجاب ملائک سپاه ظل السلطان بن السلطان و الخاقان بن الخاقان ابوالمظفر شاه عباس پادشاه فارس می رساند... ثانیاً مخفی نماند که در این وقت چند پسران ما از آداب و شرط پادریان کرمیلان که ایشان را کله منت ریم پاپا هشتم به خدمت نواب اشرف فرستاده بود که به زبان او مبارک دهند در باب گرفتن پایتخت تبریز و جمیع فتوحات که با دشمنان ما نموده اند و دیگر ظاهر می نمایم که چون این جانب به مرتبه کلمنت هشتمین رسیدیم محبت و دوستی که او را بود باز صد چندان به ما روی نمود مانند محبت که با حضرت عیسی مسیح داریم و دوستی ما با روز بروز زیاده می شود که نواب با دشمنان ما جنگ می نماید و فتوحات می شود و این همه شفقت و لطف الهی است و چون از محبت و یکانگی می بایست که نشانه در میان باشد ارسال نمودیم عمده المسیحیان پادری پاولوسیمان (پل سیمون) و پادری جوان (ژان تاده) و پادری وی سنت از آداب و شرایط کرمیلان و بعد از این مدعیات خود را خاطر نشان خواهیم نمود که بر بندگان نواب

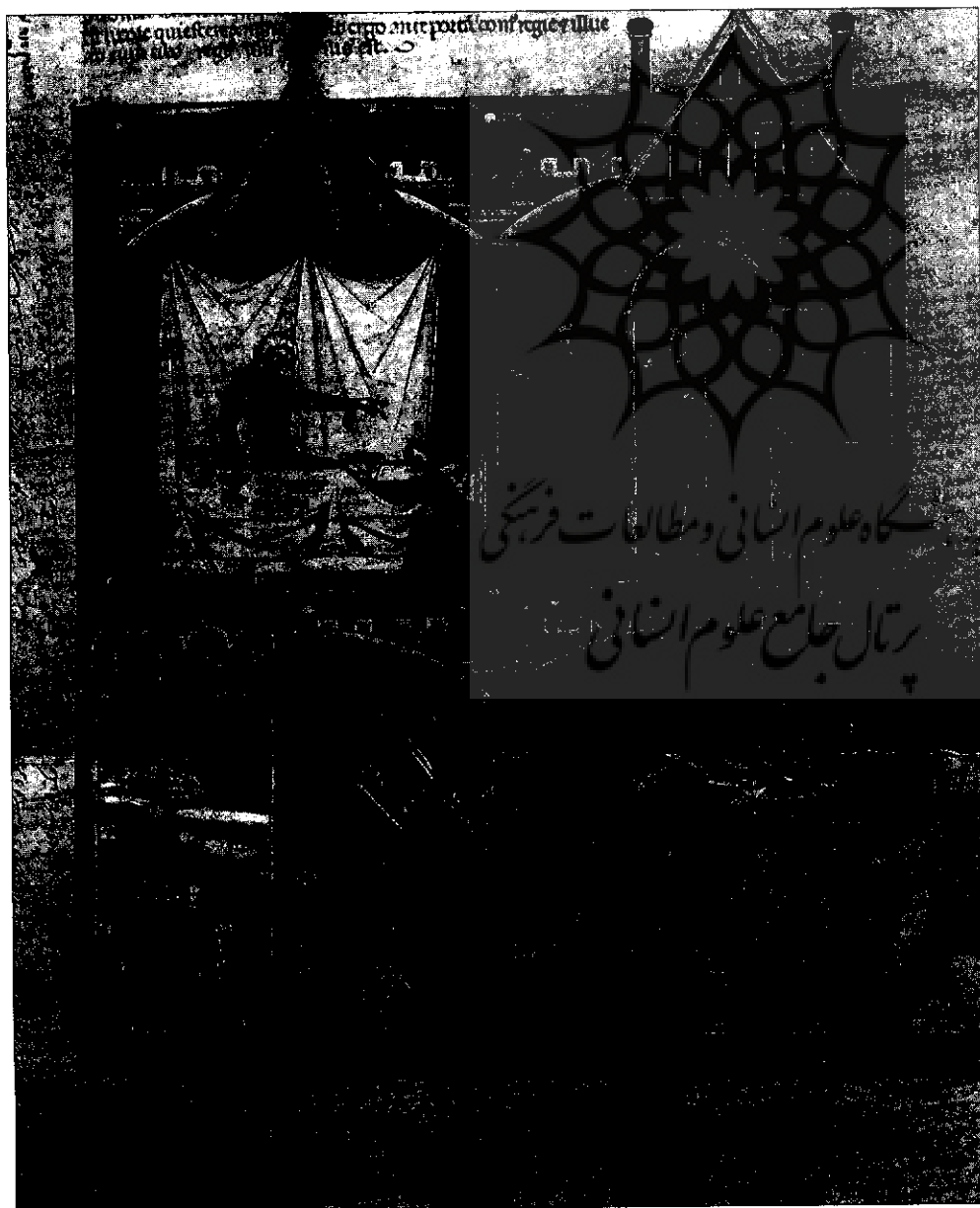
محبت و دوستی سلاطین. ا ظاهر کرد و ما امیدواریم که همایون اعلی از این مقدمه خوشحال باشد و دوستی این جانب را از حسین علی بیگ ایلیچی معلوم خواهند نمود... امیدوارم که همیشه سلامت و با فتح و فیروزی باشند آمین با رب العالمین در تاریخ اگوست سه هزار و شصت و چهار نوشته شد».

هیئت کاتولیک در راه آمدن خود از پراگ و کراکوو گذر کرد. در پراگ شاه سیگسوند سوم نیز نامه ای به شرح زیر برای شاه عباس فرستاد:

«علیحجاب بندگان نواب کایاب سپهر رکاب اشرف اقدس ارفع اشجع اعلی خلدالله ملکه ابدالمظفر معزالدوله شاه عباس پادشاه فارس می رساند که عمده المسیحیان و نیکو کرداران و صالحان سینا پادری پاولوسیمان و پادری جوان و پادری وی سنت برادران از آداب و طریقت حضرت مریم از کوه کرمیلان از محبت و عشق خدا ترک دنیا کرده اند و سختی و ریاضت را به واسطه خدا به خود قرار داده اند از این سبب به الکهای دور و سفر سخت که عجم باشد اختیار نموده اند که

سن لویی هنرمندانی را گردآورد تا

نسخه ای مصور از کتاب مقدس برای او تهیه کنند. شش نقاش در تهیه این کتاب مشارکت داشته اند و مجموعاً ۲۸۳ تصویر در آن به کار رفته که اکثراً با آب طلا تذهیب شده است.

شماره Ms. nouv. acq. lat. 2294) قرار دارد. از روی رنگ و طرح عکسها می توان گفت که ۶ نقاش در تهیه آن مشارکت داشته اند. مجموعاً ۲۸۳ تصویر در این کتاب بکار رفته که اکثر آن از آب طلا برای تذهیب آنها استفاده شده است.

انتشارات چاپ عکسی آثار هنری Faksimile Verlag Luzern در شهر لوسترن سوییس که نسخه های خطی مصور اروپایی را به صورت عالی و شبیه اصل چاپ می کند توانسته پس از ۴۰۰ سال این ۹۲ برگ را گردآورده و به اندازه طبیعی آن منتشر کند. این کتاب در ۹۸۰ نسخه و به قیمت ۶۶۰۰ فرانک سوییس تهیه شده که نیمی از نسخه های آن پیش فروش شده اند. جلد نسخه اصل از بین رفته است اما ناشر جلدی شبیه جلد نسخه ای همزمان با نسخه کتاب مقدس سن لویی را برای این کتاب ساخته و تهیه کرده است. کتاب در اواخر سال ۱۹۸۸ پخش خواهد شد. به همراه این نسخه نفیس و ارزشمند، جلد دیگری به قلم پروفیسور دانیل ویس Daniel Weiss از دانشگاه جانز هاپکینز بالتیمور و با همکاری ویلیام ولکه William Voelkle گنجینه دار کتابخانه پیر پونت مورگان نوشته شده است که حاوی تاریخچه کتاب و تفسیر متون لاتین، فارسی و یهودی - فارسی مندرج در کناره نسخه اصل است.

در شناخت این نسخه ارزشمند، متأسفانه به جز بروشوری که ناشر برای نگارنده فرستاده است اطلاع دیگری ندارم لذا به همان بروشور بسنده شد. همان گونه که گفته شد در مجلد پیوست این کتاب که تاریخچه متن است، متون لاتین، فارسی، و یهودی - فارسی گردآوری، ترجمه و مورد بررسی قرار گرفته است. امید است روزی یکی از کتابخانه های کشورمان این متن ارزشمند را تهیه نموده و ما نیز بتوانیم از متون فارسی و یهودی - فارسی آن استفاده کنیم.

تا آن زمان (کی برسد!) متون فارسی استفاده شده در صفحات چاپ شده در بروشور پیاده شده و منبع اصلی آن در کتاب مقدس فارسی (ترجمه بروس ۱۹۰۴ م) ارائه می گردد. بدیهی است املا و انشای متن، بدون دست بردن حفظ می گردد.^{۱۱}

«و داوود بحوالی لشکر رسید و او از اسیران لشکر شنید و هرچه با خود داشت آنجا به کسی سپرد و خود به میان لشکر آمد و داوود به لشکر رسید و ذکر باره ان بلند قد عادی به میان لشکر درآمد و دشنام می داد و کسی بفرموده پادشاه منادی کرد که هر که دفع این عادی کند و او را بکشد پادشاه دختر خود را با مال بسیار و نعمت بی شمار به او ارزنده

جماعت عیسویان که در آن الکهاند ملاحظه دین ایشان نمایند و از پیروی راه حق تعلیم بدهند امیدوارم که همچنین از واسطه نیکویی و به آداب و طریقت ایشان که دلیل راه اند این جانب ایشان را در مملکت خود نهایت عزت و حرمت می نمایم التماس از نواب اشرف چنان است که از واسطه دوستی و یگانگی با این جماعت را در الکه خود عزت تمام بکنند و احياناً جماعت عیسویان نزد پادریان آمد و شد نمایند احدی مزاحمت نرسانند و گذارند که در دین و آئین خود بسر برند و چون پادریان مذکور ترک دنیا نموده اند و به غیر از اطاعت و خدمت خدا چیزی دیگر از دست ایشان نمی آید و مکر و حیل و بدفعی در ذات ایشان نیست مئس چنان است که نواب اشرف از احوال ایشان غافل نباشند و هر شفقتی که نسبت به پادریان می کنند همان است که درباره سلاطین فرنگیه نموده اند امید که همیشه دوستکام و با فتح و فیروزی بوده باشید و هر مهمی که بوده باشد رجوع نمایند که منت عظیم است این دو کلمه در تاریخ شهر ستمره (سپتامبر) سه ۱۶۰۴ نوشته شد امره اعلی»^۵

در کراکو، کاردینال برنارد ماچه یوفسکی^۶ سراسقف کراکوو نیز کتاب مقدس سن لویی را که این زمان در تصرف او بود به عنوان هدیه برای شاه عباس فرستاد.^۷ گمان می رود این همان نسخه ای باشد که دلاواله درباره آن می گوید:

«سال بعد نیز (۳ ربیع الثانی ۱۰۳۹ هـ ق) برژان تاده در میدان اصفهان مجموعه ای درباره آداب جهاد با کفار و تاریخچه جنگ های صلیبی به زبان های ایتالیایی، فارسی و ترکی به شاه تقدیم کرد»^۸

شاه عباس که از این نسخه خوشش آمده بود دستور داد تا شرح مختصر تصاویر را به زبان فارسی به آن بیافزایند. او بعضی از تصاویر را ناشایست تشخیص داد به ویژه تصاویر مربوط به شورش ابیسالوم پسر داود که بر پدرش شوریده بود و لذا آن سه برگ را از کتاب کتدند. خوشبختانه این سه برگ هنوز موجود است.

شاید در همان سده ۱۲ م / ۱۱ هـ ق بود که متن یهودی - فارسی^۹ کتاب مقدس در کنار متن فارسی افزوده شد^{۱۰} که شاید توسط صاحب کتاب یا مجموعه داری یهودی انجام گرفته باشد.

از سرگذشت این نسخه تا سده ۱۹ م / ۱۳ هـ ق چیزی نمی دانیم. مردی یونانی بنام یوانس آتاناسیو در سال ۱۸۲۳ م / ۱۲۴۹ هـ ق نسخه را در لندن به حراج گذاشت و سرانجام به دست کتابدوست بزرگ انگلیسی سرتوماس فیلس رسید که وارثانش در سال ۱۹۱۶ به جان پیر پونت مورگان فروختند و امروزه با عنوان «کتاب مقدس صلیبی مورگان The Morgan Crusader Bible» با شماره م ۶۳۸ (M638) در مجموعه او قرار دارد. کتاب ۹۲ برگ بزرگ ۳۹×۲۹ سانتی متر که ۸۹ برگ آن در مجموعه پیر پونت مورگان، یک برگ در مجموعه معروف لودویگ (امروزه در موزه پل گتی در شهر مالیبوی کالیفرنیا با شماره نسخه لودویگ ۱-۶ Ms. Ludwig I 6) و دو برگ در کتابخانه ملی پاریس (با

این نسخه از ابتدا به صورت مصور تهیه شده است و حدود ۱۳۰۰ م / ۵۷۰۰ هـ ق

متن لاتین به طور خلاصه در حاشیه آن نوشته شد.

کاردینال برنارد ماچه یوفسکی، سراسقف کراکوو کتاب مقدس سن لویی را به عنوان هدیه برای شاه عباس صفوی فرستاد.

The Morgan Crusader Bible

The Picture Bible
of Saint Louis

می‌دارد و تمغا و مال و اخراجات^{۱۲} او را معاف می‌دارند و داوود^{۱۳} که این منادی شنید گفت من او را خواهم کشت برادرانش منع کردند که تو این عادی جکونه^{۱۴} میکشی و پادشاه به داوود گفت که تو این عادی را چون میکشی گفت بتوفیق خدای او را می‌کشم بعد از آن از پادشاه رخصت طلبید که بجنگ رود و پادشاه ساول^{۱۵} به دست خود لباس جنگ بر داوود پوشانید و او را تنها بجنگ فرستاد و حضرت داوود به لباس جنگ عادت نکرده بود از سر بیرون کشید و عصای خود را به دست گرفت و بکنار رودخانه رسید سگی چند برداشت و حربه که همراه داشت قلماسنگ^{۱۶} بود که انرا از ریسمان تهیه کرده بودند و با آن سنگها متوجه میدان جنگ شد^{۱۷}

«و شوهران زن را در مجلس حاضر ساختند پادشاه گفت برو به خانه خود و بفراغت مشغول شو ان مرد گفت که من نیروم و چه وقت فراغت منت برادر و سردار من در لشکر من فراغت نمیخواهم و چون ان مرد قبول نکرد نوشته باو داد که این را بسردار رسان و مضمون نوشته این بود که در وقت جنگ این سپاهی را بکیر و در جایی دریند نگاه دار^{۱۸}

«و ان سالار به درخواست کناه اسبلان^{۱۹} پیش حضرت داوود آمد و مدعا عرض کرد انحضرت فرمود که از کناه او گذشتم اسبلانرا بمجلس حاضر کردند پدر برخاست و او را در آغوش کشید و رویش بیوسید و نوازش کرده از کناه او درگذشت^{۲۰} «و اسبلان چهار سال^{۲۱} بر درگاه بدر ملازمت کردو با مردم در بارگاه ملایمت می‌کرد و بدشواری مشغول بود و میگفت پدرش بیر شده و طریق عدالت گذاشته من اگر پادشاه شوم با شما سلوک پسندیده کم^{۲۲}

«و اسبلان از دوستان دوست نفرهم رسانیده پیش پدر آمد و رخصت طلبید که میخواهم بفلان موضع روم و بفریان کردن مشغول شوم پدر رخصت داد^{۲۳}

• پی‌نوشت‌ها:

- ۱- درباره جنگ‌های صلیبی، بنگرید به تاریخ جنگ‌های صلیبی نوشته استیون راتسیمان ترجمه منوچهر کاشف، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۱
- ۲- ابن تفری بردی از بیست و چند هزار اسیر و هفت هزار کشته

خبر می‌دهد. بنگرید به: النجوم الزاهرة فی منوک مصر و القاهرة، قاهره ۱۳۸۷ ه ق / ۱۹۶۳ م، ج ۵، ص ۳۶۵
۳- همانجا، ج ۵، ص ۳۶۹
۴- خان یابا بیانی «روابط سیاسی و دیپلماسی ایران و پولونی» در بررسی‌های تاریخی سال ۹ (۱۳۵۲) شماره ۳ ص ۲۱
۵- همانجا، صص ۲۵ و ۲۹

6- Cardinal Bernhard Maciejowski

در گزارش‌های کرمیلیان نام او به صورت Cardinal primate Mokiowski آمده است. بنگرید به:

A chronicle of the Carmelites in Persia 2 vols. London 1939, 1:107

۷- در گزارش‌های کرمیلیان از «کتاب بزرگ پارشن که در هر صفحه ۴ پیکره بود» یاد شده است. همانجا

۸- نقل از کتاب شاه عباس نوشته نصرالله فلسفی، ج ۳، ص ۹۶۷. اما این مطلب را در ترجمه فارسی شجاع‌الدین شفا از سفرنامه دلاواله نیافتیم.

فلسفی در جای دیگر به نقل از دلاواله می‌آورد که:

«کار مهربانی شاه عباس با کشیشان عیسوی و تظاهرات عیسویانه او بدانجا رسید که پیشوایان کلیسای کاتولیک از اروپا برایش تصاویر عیسی و مریم فرستادند» همانجا، ج ۳، ص ۹۵۰

۹- یهودی - فارسی Judeo - Persian نام خطی عبری بود که یهودیان ایران، زبان فارسی خود را بدان می‌نوشتند. آثار مذهبی زیادی به این خط نوشته شده است. در این باره بنگرید به: تاریخ زبان فارسی نوشته دکتر پرویز ناتل خانلری، تهران، نشر نو، ۱۳۶۶، ج ۱، صص ۳۱۵ تا ۳۲۸

۱۰- بدیهی است که در سه برگ جدا شده، ترجمه یهودی - فارسی در حاشیه نسخه دیده نمی‌شود.

۱۱- در متن حاضر حرف «پ» گاه بدون نقطه (پ) گاه به صورت «پ» و گاه به صورت «پ» آمده است.

حرف «چ» همیشه به صورت «چ»

حرف «گ» همیشه به صورت «ک»

حرف «ا» بدون مد و به صورت «ا» آمده است.

۱۲- استفاده از اصطلاحات دیوانی دوره مغولی و صفوی در این متن جالب است. در متن کتاب مقدس آمده است: «هرکه او را بکشد پادشاه او را از مال فراوان دولت‌مند سازد و دختر خود باو

دهد» کتاب اول سموئیل ۲۵:۱۷

۱۳- ابتدا در متن نوشته شده بود «هرکس» و سپس با مرکبی پررنگ‌تر و قلمی ریزتر و بدون خط خوردن کلمه «هرکس» در بالای آن افزوده شده «داوود».

۱۴- ظاهراً پاک شده است.

۱۵- استفاده از کلمه «ساول» به جای شاول نشان از استفاده از متون اروپایی دارد که تا این زمان از حرف "S" برای حرف شین نیز استفاده می‌کردند.

۱۶- قلماسنگ برگرفته از فلاخن سنگ و فلاسنگ است که با تصحیف به فلاسنگ و قلماسنگ بدل شده است. بنگرید به برهان قاطع حاشیه محمد معین.

۱۷- کتاب اول سموئیل ۲۰:۱۷-۴۰ (به‌طور خلاصه)

۱۸- کتاب دوم سموئیل ۱۱:۶-۱۵ (به‌طور خلاصه)

۱۹- همان ایشالوم پسر داود که بر پدر شورید

۲۰- کتاب دوم سموئیل ۱۴:۱۴ (با تفصیل بیشتر)

۲۱- در متن کتاب مقدس نیست

۲۲- کتاب دوم سموئیل ۱۵:۱-۵ (به‌طور خلاصه)

۲۳- همان جا ۱۵:۷-۱۱ (به‌طور خلاصه)